

La implantació social del fabrisme: l'acció d'Antoni Rovira i Virgili

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Són coneguts (o relativament coneguts) els èxits i els problemes de la implantació del fabrisme entre escriptors i en institucions d'alta cultura. En canvi, ha estat menys tractada la penetració del fabrisme en les classes menestrals i populars. Per aquest motiu, dedicaré aquesta exposició a parlar de l'acció d'Antoni Rovira i Virgili encaminada a difondre la normativa fabriana entre aquests sectors socials. En concret, tractaré de l'activitat de Rovira vinculada amb un setmanari de gran penetració popular, *L'Esquella de la Torratxa*, i també tractaré d'altres iniciatives relacionades amb la persona que n'era el propietari, l'editor Antoni López Benturas.

Tot i que Rovira i Virgili és conegut com a figura rellevant de la cultura i la política catalanes de la primera meitat del segle xx, potser convé recordar unes quantes dades que poden ajudar a valorar l'abast de la seva activitat a favor de la implantació de l'obra de Fabra (una activitat que va ser constant fins a la seva mort, el 1949, del conjunt de la qual ara no m'ocuparé). Rovira havia nascut a Tarragona el 1882 —era, doncs, catorze anys més jove que Fabra—, i el 1906 va guanyar un concurs per ocupar una plaça de redactor a *El Poble Català*, que passava a ser diari. En pocs anys va aconseguir una gran audiència com a periodista i com a ideòleg del catalanisme progressista. Va participar el 1922 en la creació d'Acció Catalana i en la catalanització de *La Publicitat*, i durant la República va ser diputat al Parlament de Catalunya. A l'exili Rovira i Virgili i Pompeu Fabra van ser els dos únics personatges de prestigi mai no discutit.

L'any 1906, quan Rovira va ingressar a *El Poble Català*, a la redacció d'aquest diari ja s'hi respirava un ambient molt favorable als plantejaments de Fabra. El jove periodista se'n devia impregnar ràpidament, i degué ser llavors que va néixer la seva admiració per la figura del gramàtic. El 1909, sense deixar la feina al diari,

Rovira va començar a escriure, amb el pseudònim Wifret (després Wifred), a *L'Esquella de la Torratxa*.

L'Esquella de la Torratxa, publicació fundada el 1872, era un setmanari satíric, republicà i anticlerical de gran penetració popular. Va arribar a tenir un tiratge d'uns vint-i-cinc mil exemplars (Torrent i Tasis, 1966, p. 258-268). És en aquesta publicació que apareixen els primers textos de Rovira i Virgili favorables a Fabra (del 1909 al 1912), que són els que tot seguit comentaré. Per poder llegir-los adequadament, convé tenir en compte que llavors, sobretot des del 1906 —amb motiu del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana—, Fabra ja s'havia guanyat un gran prestigi com a gramàtic competent, però encara no era l'autoritat consagrada en què s'havia de convertir a partir de 1913, amb la promulgació de les *Normes ortogràfiques*, i sobretot durant la tercera dècada del segle.

2. ELS PRIMERS ARTICLES

En el primer article, «La cultura catalana», publicat el 5 de març de 1909, Rovira partia de la constatació que el renaixement cultural català havia produït grans fruits, però advertia que l'orgull patriòtic no havia de conduir a valorar com a grans deses el que eren vicis i defectes. Continuava dient que un dels defectes dels catalans era que tenien poca inclinació a l'estudi i que, com a contrapartida, tothom es veia amb cor de parlar i discutir del que no sabia. I llavors arribava al nus de la qüestió: «Aquí hi ha dotzenas de personas que tractan públicament de filología y de gramática, per exemple, y que demostren un desconeixement espantós de la materia» (Rovira, 1909a, p. 146). Una situació que il·lustrava amb exemples concrets:

Tenim aquí gramáticas catalanas que fa vergonya de mirarlas. Una n'hi ha —la del director de la *Escola de Mestres*, senyor Bardina— que está materialment plena de disbarats. En una llista caòtica de barbarismes que conté, hi ha, además d'errors a dojo, cosas altament grotescas. ¿Saben vostés cómo se'n ha de dir en catalá d'*algarabía*? Donchs... *mercant de Calaf* (!) ¿Y de *quasi ó casi*? Donchs... *leri-leri* (!!). El senyor Bardina's mereix *leri-leri* que li apliquin la llei de Jurisdiccions.

Un'altra notabilitat filològica, que té publicat un diccionari, vol que dels plátans o plátanos se'n digui *bladas*, y que de la *provincia* se'n digui *provensa*. També ha escrit, tot serio, que s'ha de dir *semenari* en lloch de *seminari*, porque ve del llatí *semen* (!). Además ha afirmat que *brúxola* (en castellá *brújula*) ve de... *bruixa* (Jesús, María y Joseph!).¹

1. El llibre de Joan Bardina al qual es refereix Rovira és la *Gramática pedagógica de la lengua catalana (Curs superior)* (Barcelona, Giró, 1907). L'altra «notabilitat» és Josep Aladern, autor d'*Obra nacional. Diccionari popular de la llengua catalana* (Barcelona, Francisco Baxarías, 1904-1906, 3 v.) i del llibre *Los misteris de la llengua catalana esbrinats* (Barcelona, Biblioteca Catalonia, 1906), que és on proposava la curiosa etimologia de *brúxola*.

Rovira no es referia explícitament a Fabra en tot l'article, però la desqualificació contundent de Bardina i Aladern anava orientada a defensar Fabra com l'únic filòleg competent del país. Aquesta és de fet una constant en els escrits en què Rovira tracta de qüestions lingüístiques: intentar mostrar que no hi ha cap gramàtic o lexicògraf mínimament preparat fora de Fabra. Aquesta voluntat es fa evident en un segon article, aparegut poc després, el 25 de març, en el qual Rovira tractava de la iniciativa del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de convocar un concurs lexicogràfic sobre vocabulari comercial. Així, en primer lloc elogiava la iniciativa: «Aquests concursos tenen per objecte [...] aplegar el léxich ó conjunt de paraulas catalanas que'en un ram especial de l'activitat humana s'usan á la nostra terra. En aquest sentit, [...] fan un gran bé á la llengua catalana y ajudan notablement als filólechs en la seva tasca d'investigació y de metode científichs» (Rovira, 1909b, p. 197). Però, en segon lloc, sense que se'n vegi clarament una relació lògica directa, aprofitava per escometre el treball filològic de mossèn Alcover (Rovira, 1909b, p. 197-198):

Pero hi ha un detall qu'es sobrer, y nosaltres ens creyém en el dret de censurar públicament. Ens referím á que aquest concurs y la replega de léxich están fets pera l'ús exclusiu del diccionari de la llengua catalana que prepara ja fa alguns anys el vicari general de Mallorca Mossen Alcover.

Aixó'ns sembla, senzillament, un exclusivisme poch delicat y un posítu perjudici pera la filologia catalana. ¿Per qué'l tresor de mots recullits en els concursos no s'ofereix públicament á tots els qui á Catalunya se dedican á treballs filològichs? El diccionari de mossèn Alcover, si surt, —hi ha qui creu que no hi arribará— trigará un grapat d'anys á esser publicat [...]. ¿Y es correcte que, mentrestant, mossen Alcover tingui amagadas dintre las butxacas de la seva sotana las ricas llistas de mots que'ls concursos lexicogràfichs proporcionan? Fer aixó no es ni correcte, ni convenient, ni patriótich. Es fer obra exclusivista, parcial y avara.

Y agafém la qüestió desde aquest punt de vista perque la rahó de las nostras consideracións es evident. Podríam encare parlar d'altras cosas, sobre tot de la ciencia filològica de mossen Alcover, que no es tota or encara que lluheixi molt.

La duresa de la desqualificació és sorprenent. Buscava Rovira la complicitat d'uns lectors anticlericals? Sigui com sigui, el fet és que l'article continuava en la línia estratègica de l'anterior: negar que (amb l'excepció de Fabra) hi hagués al país persones preparades en matèria de filologia. Una línia que persistia en un tercer article de crítica filològica que va fer sortir a *L'Esquella de la Torratxa* uns quants mesos després, ara dedicat a valorar el diccionari de l'editorial Salvat (Rovira, 1909c, p. 607-608):

De descuyts n'hi ha a cabassasas. Sovinteja molt el fet de que al consignar un mot, se diu «vegis tal altre»; y aquest altre no es en cap banda. [...] De parau-

las equivocadas per errada de caixa ó distracció, n'hi ha á munts, se repeteix molt l'haverhi cambiada l'indicació relativa á la part de l'oració á que'l mot pertany, y son nombrosas las paraulas escritas en bastarda que ho haurían d'esser en negreta ó en versalerta. Un veritable desgabell.

Podem dir, en resum, que'l Diccionari que'ns ocupa es una copia del de'n Labernia, ab l'adició dels termes científichs y tecnològichs moderns y ab notas de biografía y geografía no massa recomanables. Hi ha tots els errors y totas las incorreccions del Labernia, del qual se reproduheixen els defectes sense afegir-hi cap bona qualitat. Entre las poch lloables diferencias que respecte del Labernia ofereix, hi ha la de contenir moltíssimas mes erradas d'imprensa, las quals constituheixen en els Diccionaris un defecte de consideració.

En tots aquests textos Rovira parlava de fet de Fabra sense esmentar-lo. La primera referència explícita al gramàtic arribaria l'any següent, a l'article «Esplai gramatical», dedicat a lamentar la baixa qualitat del català escrit del moment. Després d'exemplificar els punts que, a parer seu, eren més sovint causa d'error, escrivia: «Tot això ja ho ha dit y repetit, entre altres, l'ilustre Pompeu Fabra» (Rovira, 1910, p. 292). I, pocs mesos després, al gener de 1911, proclamava (Rovira, 1911a, p. 50):

La gran majoria de les faltes de gramàtica que's cometen (com l'emplear els pronoms catalans *quin* y *qual* en el sentit del castellà *cuyo*, y com l'ús del *doncs* en comptes del *puig* o del *car*) s'evitarien si els nostres escriptors, oradors y periodistes tinguessin el bon gust de llegir les obres gramaticals de l'eminent Pompeu Fabra.

3. EL SEGUIMENT DE L'ELABORACIÓ DE LES NORMES ORTOGRÀFIQUES

A l'abril del 1911, amb l'article «Pro cultura», Rovira informava els lectors de *L'Esquella de la Torratxa* de la creació de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (Rovira, 1911b) i els explicava l'interès d'una institució d'aquesta mena. Uns quants mesos després, el 14 de juliol, amb motiu del viatge de Pompeu Fabra a Barcelona (encara vivia a Bilbao), va publicar «En Pompeu Fabra», que val la pena d'extractar extensament (Rovira, 1911c):²

No el coneixeu, En Pompeu Fabra...? És avui un home de prop cinquanta anys, més aviat alt que baix, tot afeitat de cara, de noble i simpàtica fesomia. El detall més remarcable d'aquesta el constitueixen els seus ulls expressius, atractius, intel·ligents, fulgurants. Qui, pel carrer, topa amb ell sense saber qui és, en adonar-se de la lluosor, de la fulguració dels ulls d'En Fabra, ha d'endevinar per força que aquell home que passa és un home de preclar talent.

2. El text també es va publicar, cinc dies després, a *El Poble Català*. Aquest article ja ha rebut l'atenció d'uns quants estudiosos (vegeu-ne les referències a Ginebra, 2006, p. 23).

En Pompeu Fabra és, en efecte, un home d'un talent preclar. Els seus pregoners i extensos coneixements filològics s'ajunten fecundament, feliçment, al seu depurat gust. És un gramàtic plenament civil. [...] Contra les exasperants barroeries de pretesos filòlegs i gramàtics ignorants, contra les grotesques atzagaiades lingüístiques dels incompetents, ell ha sostingut la bona causa del català polític, literari, ciutadà, modern. Ningú com ell no ha sabut unir tan bé el geni de la llengua catalana amb la riquesa i la fluïdesa d'expressió que demana dels idiomes la civilització dels nostres dies.

Els serveis prestats per Pompeu Fabra a la llengua catalana són innumerales. Ell li ha donat una ortografia en què l'audàcia reformadora va aparellada amb la lògica incontestable de les reformes; ell ha alçat bandera de guerra contra la invasió devastadora dels bàrbars *descastellanitzants* en el camp lingüístic. Ell ha assenyalat nombroses incorreccions i improprietats del *català que ara s'escriu*, el qual té per més horrible encara que el *català que ara es parla*. Ell ha aclarit una pila de qüestions morfològiques i sintàctiques. Ell ha iniciat l'escombrada dels *doncs* i *quins* mal emprats, dels *hi* i *en* inelegants i sobrers, de les lletgíssimes pseudo-catalanitzacions d'*ambient*, *etat*, etc., de les terminacions abusives en *ança* i *ença*, de les proposicions *a*, *de* i *en* davant la conjunció *que* [...].

Ha estat dura i fadigosa la tasca de Pompeu Fabra. El nostre més eminent gramàtic, potser l'únic gramàtic modern de Catalunya, ha hagut de lluitar contra el més terrible i desesperat enemic: la ignorància. I s'ha trobat —contrariat enorme!— amb que el públic català, en molts moments, no ha sabut distingir entre la saviesa i la ignorància atrevida, i ha posat al mateix nivell, en matèries filològiques i gramaticals, Pompeu Fabra, el fantàstic mossèn Grandia i el pobret mossèn Alcover!

I aquest home que tant de bé ha fet a la nostra llengua i que molt més n'hi pot fer encara, ha de viure lluny de Catalunya, lluny de la Barcelona dels seus amors, exiliat a Bilbao, on ell, l'eminent gramàtic, passa els anys de la seva vida ensenyant química als alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis. A Barcelona, a Catalunya, no ha trobat, amb tota la seva ciència, manera de viure. Se n'ha hagut d'anar lluny, i per les hores que tan productives, tan enriquidores serien per a la llengua catalana si ell pogués, com voldria, dedicar-se'n en absolut.

Aquí s'ha protegit els amics de penya i de casinet; aquí s'han creat càrrecs i empleus per a electorers professionals, per a detestables *propagandistes*, per a joves universitaris d'una mediocritat perfecta. Però aquí no s'ha fet res per aconseguir que Pompeu Fabra visqui a Barcelona i dediqui a l'estudi i al perfeccionament de la llengua pàtria al seu alt saber. És necessària, és indispensable la creació a la nostra capital d'una càtedra de llengües romàniques comparades, que En Fabra, coneixedor de totes elles, seria l'home indicat per a ocupar. ¿Per què no es crea aquesta càtedra? D'ella estant, En Fabra podria ensenyar més, molt més, als nostres joves estudiants de filologia i als nostres escriptors i literats, que no pas el doctor Vogel i el doctor Schädel des d'Alemanya.

Rovira presentava Fabra als seus lectors com el propulsor d'un idioma «ciutadà, modern», tal com demanava de les llengües «la civilització dels nostres dies». I com un gramàtic «plenament civil», potser l'únic «gramàtic modern de Catalunya». Si *civil* s'oposava a *rural* —i això palesava la sintonia de Rovira amb plantejaments noucentistes—, també s'oposava a *religiós*, i amb això Rovira sintonitzava amb els lectors anticlericals del setmanari i manifestava la satisfacció de veure que el treball gramatical amb projecció social s'apartava dels cenacles eclesiàstics (Jaume Nonell, Marià Grandia i, sobretot, Antoni M. Alcover). Com havia fet anteriorment, aprofitava per continuar desqualificant possibles «competidors» de Fabra (ara eren també els catalanòfils estrangers Vogel i Schädel).

Com se sap, la Ponència de Bases d'Ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans es va començar a reunir llavors, amb motiu de l'estada de Fabra a Barcelona. Rovira en donava notícia als lectors de *L'Esquella de la Torratxa*, amb un article intitulat «Per la llengua catalana», en el qual afirmava que no devia haver estat fàcil formar la Secció Filològica perquè no hi havia a Catalunya «mitja dotzena de filòlegs de bon pes». I continuava: «allí hi ha en Pompeu Fabra, que val per tota una Secció y per tot un institut» (Rovira, 1911*d*, p. 466). Quan la Ponència va acabar les reunions, a l'agost, publicava un nou article al setmanari informant d'alguns dels acords aprovats. Rovira justificava els acords —i els explicava als seus lectors— amb un esquematisme gràfic i brillant (Rovira, 1911*e*, p. 501-502):

Així tenim que la llengua parlada's transforma pel procediment de l'*evolució*; la llengua escrita, pel de la *revolució*. Com que l'ortografia no pot seguir l'insensible evolució, la transformació espontània del llenguatge forso-sament ha de procedir per salts. Les reformes ortogràfiques són, doncs, *revolucionaries*.

Els acords de la Ponència —com també és sabut— no van quedar enllestits del tot llavors, i entre el desembre de 1911 i el febrer de 1912 els ponents es van reunir de nou. Rovira devia tenir coneixement d'aquestes reunions i de la proposta concreta que en va resultar, perquè al mateix mes de febrer va publicar un article a *L'Esquella de la Torratxa* comunicant als lectors que la publicació de la nova normativa ortogràfica era imminent. En l'article, que tenia l'expressiu títol de «L'agonia de les *hh*», no s'estava de recórrer a l'humor crític (Rovira, 1912*a*, p. 117):

En Xenius i l'Aladern estan de dol. El sotil y eminent Glosador defensa les *hh*, precisament per inútils. L'Institut d'Estudis no ha acceptat l'ortografia cancelleresca —es frase de Pompeu Fabra— preconisada per Xenius. [L'Institut] ha fet una concessió: la de conservar la *h* en els cognoms y en els noms geografics que la portin. Així s'escriurà *Folch* y no

Folc; Vich y no *Vic*; *blanc* però *Montblanch*. Sembla que'ls senyors Rubió y *Lluch* y *Puig* y *Cadafalch* van ferne qüestió de gabinet.³

Però les *Normes* encara van haver d'esperar. Les sessions de debat no s'havien acabat. L'últim escrit relacionat amb l'elaboració de la nova normativa que va publicar Rovira a *L'Esquella de la Torratxa*, «Mossèn Alcover y l'ortografia», va aparèixer a l'abril. El text constituïa una agressiva acusació a mossèn Alcover de fer obstrucció al progrés dels acords ortogràfics (Rovira, 1912b, p. 261):

[Tota] secció de l'Institut té el seu capellà, o els seus capellans, no a títol de ministres de Déu, sinó a títol de saberuts y doctes [...]. De la ciencia filològica de mossèn Alcover n'hi ha molts que'n dubten, y jo soc un d'aquests. El seu criteri en qüestions lingüístiques ens sembla detestable. Es un dels *dialectals* més carregós y un dels *puristes* més espantables [...]. Doncs, heusaquí que mossèn Alcover, no sabem si sol o acompanyat pels altres clergues de l'Institut, està realisant ara una tasca... De què dirien? ja'ls ho diré jo: d'obstrucció [...]. Ja fa alguns mesos que fa obstrucció a la reforma ortogràfica proposada per la majoria de la secció filològica y de l'Institut. Com si la reforma ortogràfica fos un projecte de llei anticlerical, com si la qüestió de lletres fos una qüestió de dogmes, com si els contraopinants fossin heretges malvats, mossèn Alcover està sostenint una tossuda y catòlica campanya d'obstrucció. No havent-se adoptat el criteri del senyor del *ball-manetes*, l'home vol impedir de totes passades el triomf definitiu del criteri contrari. Aquest criteri es el defensat per en Pompeu Fabra, excepte en alguns punts resolts interinament ab notoria y deplorable incongruència. [...] El procediment obstruccionista de mossèn Alcover es el mateix que s'usa en els Parlaments: la presentació de munts d'esmenes [...] [Tot això passa per no haver atès les indicacions de Pompeu Fabra:] Ab mossèn Alcover, no més hi ha a fer una cosa: comparli un matxo pera que's dediqui a arregar mots pels poblets de la montanya. Per què l'han posat a l'Institut d'Estudis Catalans a mossèn Alcover? ¿Per què no li han comprat un matxo?

Amb aquests mots Rovira feia un nou pas per acabar de conquerir les adhesions dels lectors del setmanari a l'obra i a la figura de Fabra. Una qüestió diferent és que el camí triat fos una acusació —que Alcover entrebancava els acords de la Ponència— del tot injusta. I és també una altra qüestió inquirir si posar en lletra impresa un comentari de Fabra fet probablement en una tertúlia de cafè era una bona manera d'ajudar a l'assoliment de la concòrdia ortogràfica.⁴

3. Rovira al·ludia a un article d'Eugeni d'Ors a *La Veu de Catalunya* per mitjà del qual s'havia mostrat contrari a la supressió de la *h*, i a un de Josep Aladern a *El Progreso* donant-li suport (Miracle, 1968, p. 454).

4. Vegeu més detalls d'aquest episodi a Ginebra (2006). Allí vaig suggerir que la persona que informava Rovira i li orientava l'opinió era Pere Coromines. Magí Sunyer m'indica que devia ser Josep Carner.

4. TEXTOS DE DIVULGACIÓ DE LES *NORMES* PUBLICATS PER L'EDITOR LÓPEZ BENTURAS

A més d'implicar-se en l'activitat periodística d'exaltació de l'obra de Pompeu Fabra des de les pàgines de *L'Esquella de la Torratxa*, Rovira i Virgili es va dedicar en aquells primers anys de la normativització a difondre de manera pràctica la nova ortografia a través d'una altra plataforma vinculada amb aquesta revista, l'editorial Llibreria Espanyola. El resultat d'aquesta dedicació van ser quatre publicacions: la *Novíssima ortografia catalana* (1913), el *Diccionari català-castellà & castellà-català* (1913), la *Gramàtica elemental de la llengua catalana* (1916) i el *Llibre de lectura escolar* (1916).⁵

Un cop promulgades les *Normes* (a finals de gener de 1913), l'editor de *L'Esquella de la Torratxa* i de *La Campana de Gràcia*, Antoni López Benturas, que era també propietari de la Llibreria Espanyola, va aplicar immediatament els nous preceptes ortogràfics a les seves publicacions. Així, el número 1780 de *L'Esquella de la Torratxa*, corresponent al 7 de febrer, ja està redactat amb l'ortografia de l'Institut (l'anterior, el 1779, del 31 de gener, encara no). I el primer número de *La Campana de Gràcia* que adopta la nova ortografia és el 2283, del 8 de febrer. Però, a més, López Benturas va tenir la idea d'editar un opuscle divulgatiu d'explicació de la normativa adreçat al lector no expert en matèries filològiques (és evident que entre els milers de lectors de les seves revistes tenia una quantitat gens menyspreable de compradors potencials). I va triar Rovira i Virgili perquè se n'encarregués. El projecte —que tenia una dimensió comercial evident, no incompatible amb la dimensió, diguem-ne, patriòtica— es va concretar i realitzar tot just en tres o quatre setmanes. Així, al número de *L'Esquella de la Torratxa* corresponent al 21 de febrer s'anunciava que l'obra era a punt de publicar-se, i al número de la setmana següent, del 28 de febrer, s'anunciava que ja era a la venda. Pel que fa a *La Campana de Gràcia*, al número del 22 de febrer es deia que l'obra sortiria la setmana següent, i al número del primer de març se n'hi inseria un anunci i, a més, es publicava, a la secció «Batalladas», aquesta nota (p. 3):

Acaba de publicar-se la NOVÍSSIMA ORTOGRAFÍA I VOCABULARI ORTOGRÀFIC, ordenat i anotat per nostre company en Rovira i Virgili.

En el llibre hi trobareu les Normes d'ortografia catalana que l'«Institut d'Estudis Catalans» ha adoptat, després de conciençuts estudis, i además set mil paraules, per a acabar d'esvair els dubtes.

5. En canvi, no va publicar cap diccionari bilingüe català-francès, contràriament al que es desprèn d'una carta de Josep Carner a Josep Miracle: al gener de 1957 li demana que enviï el diccionari català-francès de Rovira i Virgili a Bruna Forlati. El 14 de febrer Miracle li respon i li diu que «no hi ha» (no el troba?) el diccionari català-francès de Rovira (Carner, 1995, p. 177-178 i 318). Tots dos es devien confondre.

Això fa que aquest volum siga el millor consultor de tots aquells que estimin la puresa del llenguatge.

Ara sí que, el qui no escrigui correctament, serà perquè no voldrà, o no té sis rals per a comprar-lo a casa el nostre editor, Antoni López.

Pocs dies després, el 28 de febrer, *L'Esquella de la Torratxa* també publicava, a la secció «Esquellots», una nota relativa a l'obra (p. 156):

Ja ha aparegut la *Novíssima Ortografia Catalana i Vocabulari Ortogràfic*, que, segons les *Normes* adoptades per l'«Institut d'Estudis Catalans», ha ordenat i anotat el nostre company, en Rovira i Virgili.

Aquest volum, que conté més de 7.000 paraules, vindrà a aclarir del tot les confusions en que sovint es trobaven, encara, els escriptors, en la pràctica, a l'intentar seguir la disciplina imposada per les *Normes* de l'«Institut».

Creiem que la publicació d'aquest vocabulari era de necessitat, i que ell figurarà en les taules de tots els que per obligació o per entreteniment, escriguin en català. Així mateix serà consultat per caixistes, correctors, etc., els quals, sense perdre feina, poden veure, en un moment donat, la grafia de la paraula sobre la qual se'ls ocorreix el dubte.

Ens atrevim a dir que pocs són els que, amb tot i estar versats en qüestions gramaticals, no els aturi alguna volta la ploma l'incertesa de com deuen escriure tal o qual paraula. Això ocorreix freqüentment, posem per exemple, amb les que'ls són de la *a* i de la *e* es confonen, i en algunes altres en les quals l'ús de la *j* i la *g* no està pas ben determinat, com també amb l'adopció de la doble *l* i de la *ç*, de les que, per ara, s'en fa un abús veritablement esparverador. Amb la *Novíssima Ortografia Catalana i Vocabulari* tot això haurà desaparegut.

Es, doncs, un gran servei a la llengua catalana i als escriptors catalans, el que ha fet el nostre editor, Antoni López, i el nostre company Rovira i Virgili, al publicar el volum de referència.

I com, ademés, en ell hi van incloses les mateixes *Normes* que publicà l'«Institut d'Estudis Catalans», ens atrevim a dir que'l llibre és un veritable tresor.

L'operació va reeixir. El llibret, amb el títol *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans i les obres i treballs dels millors filòlegs, ordenat i anotat per Antoni Rovira i Virgili*, es va exhaurir en menys d'una setmana. Se'n va fer una segona edició el mateix 1913 i una altra el 1916.⁶ López Benturas va fer propaganda constant de l'obra per mitjà dels seus setmanaris —hi va inserir anuncis durant uns quants mesos—, circumstància que també contribueix a explicar l'èxit de vendes i, en relació amb el que ara ens inte-

6. Malauradament, no tenim dades sobre tiratge. No es refereix a aquesta obra Manuel Llanas (2005) en el capítol que dedica a l'editor López Benturas i, en resposta a una consulta personal, em diu que la documentació de la Llibreria Espanyola no ha estat localitzada i que, en qualsevol cas, en la documentació de les editorials de l'època hi sol haver molt poca informació sobre tiratges.

ressa, la ràpida difusió de la normativa ortogràfica oficial entre les classes mitjanes d'ideologia federal.

La segona obra que Rovira va publicar a l'editorial de López Benturas va ser un *Diccionari català-castellà & castellà-català*. La campanya de promoció a *L'Esquella de la Torratxa* havia començat amb la publicació del *Vocabulari* (a la contracoberta mateix es prometia el diccionari en edició «portàtil, imprès sobre un paper finíssim, fort i transparent», i també «Moltes planes en poc volum»). El setmanari va anunciar la publicació imminent del llibre l'1 d'agost de 1913 (es prometien de nou «moltes planes i poc gruix»), i la propaganda va continuar fins que va aparèixer el diccionari, a l'octubre, i durant una colla de mesos (al maig del 1914 encara sortien a *L'Esquella* anuncis del diccionari). Del diccionari també se'n van fer tres edicions: la segona, el 1919; la tercera, el 1923. Al pròleg s'hi deia que si en l'àmbit de la literatura hi havia força escriptors que podien ajudar a la reconstrucció de la llengua escrita, en l'àmbit de la filologia, en canvi, només es podia destacar «la labor altament meritoria d'En Pompeu Fabra, el més aciençat i clarivident depurador del nostre idioma» (Rovira, 1913b, p. XII).

El 1916 Rovira va publicar la *Gramàtica elemental de la llengua catalana* i el *Llibre de lectura escolar*, tots dos novament per encàrrec d'Antoni López Benturas. El *Llibre de lectura escolar* era una selecció de textos que es tancava amb un «Glosari de mots i girs incorrectes». Un dels textos era de Pompeu Fabra: devia ser la primera vegada que un text de Fabra apareixia en una antologia de la literatura catalana. (Es tracta de l'article «Cal gramàtica als escriptors», que havia estat publicat a *La Revista* el 1915.) Caldria investigar si Rovira va ser, almenys en part, responsable de la idea, després comunament admesa, que Pompeu Fabra, a més d'un bon gramàtic, va ser també un bon escriptor.

5. CONCLUSIONS

Entre els anys 1909 i 1916, les classes menestrals i populars d'ideologia republicana i de tendències anticlericals, que constituïen el cos principal de lectors de *L'Esquella de la Torratxa*, van rebre a través del setmanari uns estímuls que els ajudaven de manera clara a formar-se una opinió rotundament favorable a l'obra de Pompeu Fabra i a les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans. Rovira i Virgili va contribuir notablement a la creació d'aquest estat d'opinió, que va compartir des del primer moment l'editor Antoni López Benturas, propietari de la revista.

Entre altres circumstàncies, el compromís de personatges com Rovira —i de tants altres intel·lectuals i escriptors progressistes del moment— ajuda a explicar per què l'«operació» de les *Normes ortogràfiques*, al capdavant promoguda pel màxim dirigent de la dreta nacionalista, no va ser mai percebuda com un patrimoni del catalanisme conservador.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARNER, Josep (1995). *Epistolari de Josep Carner*. Vol. II. Ed. a cura d'Albert Manent i Jaume Medina. Barcelona: Curial.
- GINEBRA, Jordi (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- LLANAS, Manuel (2005). *L'edició a Catalunya: el segle xx (fins a 1939)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Delos-Aymà.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1909a). «La cultura catalana». *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1575 (5 març), p. 146-147.
- (1909b). «Concursos lexicogràfics». *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1578 (26 març), p. 198-199.
- (1909c). «Sobre un diccionari». *La Esquella de la Torratxa*, any 31, núm. 1603 (17 setembre), p. 606-608.
- (1910). «Esplai gramatical». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxii, núm. 1637 (13 maig), p. 292-293.
- (1911a). «Estirada d'orelles». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1674 (27 gener), p. 50.
- (1911b). «Pro cultura». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1684 (7 abril), p. 213-214.
- (1911c). «En Pompeu Fabra». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1698 (14 juliol), p. 438-439. [Reproduït a ROVIRA (1999). *Siluetes de catalans*. 2a ed. Ed. a cura de Montserrat Corretger. Barcelona: Proa, p. 129-131]
- (1911d). «Per la llengua catalana». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1700 (28 juliol), p. 466-467.
- (1911e). «La nova ortografia catalana». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiii, núm. 1702 (11 agost), p. 501-502.
- (1912a). «L'agonia de les hh». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1729 (16 febrer), p. 115-117.
- (1912b). «Mossèn Alcover y l'ortografia». *L'Esquella de la Torratxa*, any xxxiv, núm. 1738 (19 abril), p. 261.
- (1913a). *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans i les obres i treballs dels millors filòlegs*. Barcelona: Antoni López, editor.
- (1913b). *Diccionari català-castellà & castellà-català*. Barcelona: Antoni López, editor.
- (1916a). *Gramàtica elemental de la llengua catalana*. Barcelona: Antoni López, Llibreria Espanyola.
- (1916b). *Llibre de lectura escolar. Selecció de treballs en prosa i en vers d'autors catalans moderns i antics*. Barcelona: Antoni López, Llibreria Espanyola.
- (1999). *Siluetes de catalans*. 2a ed. Ed. a cura de Montserrat Corretger. Barcelona: Proa.
- TORRENT, Joan; TASIS, Rafael (1966). *Història de la premsa catalana*. Vol. I. Barcelona: Bruguera.